

NAACP2017-XXXX

اهمیت و ضرورت بکارگیری روش های یادگیری ترکیبی در برنامه درسی نظام دانشگاهی ایران

دکتر محبوبه فناخسرو*^۱، دکتر سولماز نورآبادی^۲

^۱استادیار گروه علوم تربیتی دانشگاه فرهنگیان، پردیس نسیمیه تهران، تهران، ایران. Email: mfannakhosrow@gmail.com

^۲استادیار گروه علوم تربیتی دانشگاه شاهد، تهران، ایران. Email: nourabadi@shahed.ac.ir

چکیده

امروزه بهره گیری از شیوه های نوین تدریس و بویژه آموزش الکترونیکی و روش های مبتنی بر وب در راس برنامه های آموزشی کلیه کشورها و بخصوص کشورهای پیشرو قرار گرفته است. شیوه های آموزش سنتی به علت ایجاد یادگیری سطحی و زودگذر به تنهایی جوابگو نبوده و بکارگیری آموزش های الکترونیکی نیز بطور محض کارایی لازم را ندارد. لذا بهترین بدیل، پارادایم جدید آموزشی است که با بهره گیری از مزایای هر دو روش سنتی و نوین بتواند حداکثر یادگیری را ایجاد، امکان تعمیق یادگیری و زمینه پرورش تفکر انتقادی در دانشجویان را فراهم نماید. هدف این پژوهش بررسی اهمیت و ضرورت بکارگیری روش های یادگیری ترکیبی در برنامه درسی نظام دانشگاهی است. در راستای دستیابی به این هدف، از روش توصیفی- تحلیلی و استنتاجی بهره برده شده است. یافته های پژوهش حاکی از آن است که یادگیری ترکیبی با ویژگی های منحصربه فرد خود، علاوه بر توانایی انتقال کارآمدتر مواد یادگیری، روش آموزشی اثربخش تری نیز ارائه می نماید و به عنوان یک سازوکار جدید بر استفاده متنوع و گسترده از روش های یادگیری تاکید دارد. طبق نتایج حاصله توجه در انتخاب و بکارگیری روش و ابزار متناسب با ویژگی های یادگیرنده برای بهینه سازی کیفیت یادگیری از اصول اولیه یادگیری ترکیبی است که می تواند به دستاوردهای مثبتی در میزان یادگیری و میزان رضایت مندی از روش یادگیری منتهی گردد. لازم به ذکر است یادگیری ترکیبی عبارت است از بکارگیری تلفیقی از شیوه ها و استراتژی های یادگیری که با هدف ارتقاء یادگیری فراگیر مورد استفاده قرار می گیرد.

واژه های کلیدی: برنامه درسی، روش های نوین تدریس، یادگیری ترکیبی، نظام دانشگاهی.

مقدمه

یکی از مهمترین چالش های آموزش و پرورش قرن بیست و یکم، چگونگی تربیت فراگیرانی است که از آمادگی لازم برای رویارویی با جامعه در حال تغییر و پیچیدگی های عصر انفجار اطلاعات برخوردار باشند و از رویارویی با چالش ها لذت ببرند [۱]. فناوری ارتباطات و اطلاعات لزوم بازنگری برنامه های درسی را دو چندان کرده است [۲]. با توجه به اینکه فرایند آموزش سنتی دیگر جوابگوی نیازهای عصر حاضر نیست، لذا سالهاست که این شیوه آموزش مورد بازبینی قرار گرفته است و بسیاری از محققان معتقدند در صورت رفع معایب این روش، در کنار سایر روش های نوین می تواند موجب یادگیری عمیق و فعال گردد [۳].

آموزش مجازی یا الکترونیکی یا برخط اهدافی را دنبال می‌کند که عبارت از ایجاد رسانه‌های متنوع آموزشی و ایجاد تنوع در سبک‌های دانشجویان، فراهم ساختن طیف وسیع‌تری از مواد یادگیری بصری برای آموزش، دسترسی بهتر دانشجویان به آموزش و فراهم ساختن امکان آموزش انفرادی، افزایش فعالیت‌های آموزشی و پژوهشی استادان، تسهیل ارائه بازخورد به یادگیرندگان، قابل درک ساختن مفاهیم انتزاعی در تدریس و یادگیری با استفاده از چندرسانه‌ای‌ها می‌باشد [۴]. اما به رغم مزایا و فرصت‌های زیادی که آموزش الکترونیکی فراهم نموده است مانند هر پدیده نوین با چالش‌ها و محدودیت‌هایی بویژه در کشورهای در حال توسعه مواجه است. یکی از مهمترین چالش‌ها در رابطه با طراحی مطلوب محتوای آموزشی دوره‌ها و برنامه‌های یادگیری الکترونیکی بر اساس اصول، الگوها و راهبردهای آموزشی مناسب است [۵]. طراحی آموزشی، فعالیتی است که در آن روش‌های معینی برای دستیابی به هدف‌های خاص بوسیله یادگیرندگان خاص و در شرایط مشخص پیش‌بینی می‌شود [۶]. برخی معتقدند: طراحی آموزشی قلب هرگونه کوشش آموزشی است [۷]. از آنجا که رمز موفقیت یادگیری الکترونیکی وابسته به طراحی مناسب محتوای یادگیری آن می‌باشد، در این محیط‌ها محتوای آموزشی باید با روشی طراحی شود که یادگیرندگان قادر باشند با حداقل پشتیبانی از طرف مربی با روش خودتوضیحی به یادگیری بپردازند. «برای دستیابی به این هدف محتواهای یادگیری الکترونیکی باید با قالب استاندارد شده، ساختار یافته، با ویژگی‌های مناسب و مراحل نظامدار طراحی شوند. بدین منظور، الگوهای خاصی باید انتخاب شوند و طراحی آموزشی محتوای یادگیری بدون از دست دادن خصوصیات ویژه هر الگو باید پیگیری شود» [۸].

یادگیری ترکیبی از شیوه‌های نوین آموزشی است که انواع مختلفی از روش‌ها و رویکردهای آموزشی را با هدف ارتقای تجارب یادگیری دانشجویان با یکدیگر تلفیق می‌نماید. «یادگیری ترکیبی نوعی از یادگیری است که در آن از فعالیت‌های مختلف در رویکرد آموزشی استفاده می‌گردد که از جمله آموزش چهره به چهره در کلاس‌های درس مرسوم، یادگیری الکترونیکی زنده مبتنی برخط بطور همزمان یا با سرعت شخصی بطور غیرهمزمان و استفاده از مواد آموزشی دیداری- شنیداری می‌باشد» [۹]. با یادگیری ترکیبی حضوری- مجازی محدودیت‌های آموزش الکترونیک از جمله ارتباط چهره به چهره و تعاملات انسانی و عاطفی تا حدود زیادی مرتفع می‌گردد. تحقیقات انجام شده نشان داده‌اند که یادگیری ترکیبی مؤثرتر از روش‌های سنتی و الکترونیکی به تنهایی است [۱۰].

با در نظر گرفتن محدودیت‌های غیرقابل اجتناب روش‌های الکترونیکی، استفاده از آموزش الکترونیکی ترکیبی که در آن از فواید هر دو روش آموزش الکترونیکی و کلاس‌های رودررو استفاده می‌شود که می‌تواند گزینه مناسبی برای نظام آموزشی عالی در ایران باشد. یادگیری ترکیبی به عنوان یک روش یادگیری شامل یادگیری چهره به چهره، یادگیری الکترونیکی زنده و یادگیری به شیوه خاص است [۱۱]. بنابراین در پژوهش حاضر به اهمیت و ضرورت بهره‌مندی از روش‌های یادگیری ترکیبی در برنامه درسی نظام دانشگاهی ایران پرداخته می‌شود.

بدنه اصلی

آموزش فراگیر در روش آموزش ترکیبی با نگرشی کل‌نگر نسبت به یادگیرنده و در نتیجه با در نظر گرفتن ویژگی‌های فردی وی از جمله نگرش‌ها، باورها، نقطه نظرات، میزان دانش، مهارت‌ها و توانمندی‌های مغزی او صورت می‌گیرد [۱۲]. این نوع یادگیری به عنوان یک تجربه یادگیری موفق در اذهان دانشجویان است [۱۳]. واگان و گریسون (۲۰۰۶) [۱۴] معتقدند که نه تنها تلفیق روش‌های الکترونیکی با روش حضوری موجب افزایش یادگیری فراگیران می‌شود، بلکه تعاملات و رضایت آنان نیز در این روش افزایش می‌یابد. شارپ و همکاران (۲۰۰۶) در مقاله خود به بررسی ۳۰۰ مطالعه در زمینه یادگیری الکترونیکی ترکیبی پرداخته و تاثیرات مثبت استفاده از این روش را بر

تجارب دانشجویان بیان نمودند که از جمله موارد مثبت آن می‌توان به انعطاف‌پذیری در یادگیری، افزایش تجارب یادگیری در محیط دانشکده و مشارکت بیشتر دانشجویان در امر یادگیری اشاره نمود. همچنین استفاده از آن می‌تواند شکاف موجود بین مطالب تئوری و عملی را کاهش دهد [۱۵] (بدوی، ۲۰۰۹). استفاده از یادگیری ترکیبی یک تجربه موفق آموزشی بوده و اینکه این مسئله با رویکرد فن‌شناسی این نوع آموزش مرتبط بوده و نقش مؤثری در پیشرفت تحصیلی دانشجویان ایفا می‌نماید [۱۶]. تحقیقات متعددی در ارتباط با تاثیرات یادگیری ترکیبی بر ابعاد مختلف یادگیری شناختی- روان‌شناختی و غیره انجام شده است، به‌گونه‌ای که برخی محققان بکارگیری روش‌های یادگیری ترکیبی را مؤثرتر از یادگیری سنتی (چهره به چهره) و یا یادگیری الکترونیک، در افزایش یادگیری فراگیران می‌دانند.

هویک، مورنار و بوتیکی (۲۰۰۹) [۱۷] دریافتند که استفاده از یادگیری ترکیبی یک تجربه موفق آموزشی بوده و این مسئله با رویکرد فن‌شناسی این نوع آموزش مرتبط بوده و نقش مؤثری در پیشرفت تحصیلی دانشجویان ایفا می‌نماید. همچنین میزان افت تحصیلی و خروج از آموزش در این دانشجویان کاهش چشمگیری دارد. لازم است به این نکته نیز اشاره شود که، فرضیات مختلف مطرح شده در زمینه یادگیری ترکیبی تحت سه عنوان طبقه‌بندی می‌شود:

۱. یادگیری ترکیبی به روش شخصی با حمایت رابط آموزشی برای توسعه مهارت‌ها و دانش خاص (مهارت مورد نیاز)،

۲. ترکیب روش‌های مختلف یادگیری و وسایل ارتباطی جهت ارائه آموزش برای توسعه رفتارها و طرز تلقی-های خاص (طرز تلقی مورد نیاز)،

یادگیری ترکیبی همراه با مدیریت دانش و هدایت‌گری برای توسعه قابلیت‌های محیط کار (قابلیت مورد نیاز) [۱۸].

روش پژوهش

روش پژوهش حاضر، توصیفی- تحلیلی و استنتاجی است. بدین‌منظور مفاهیم مرتبط با موضوع پژوهش، گردآوری و به کشف خطوط اصلی اندیشه‌های صاحب‌نظران فناوری اطلاعات و ارتباطات در عرصه تعلیم و تربیت پرداخته شده تا بتوان از مجموعه مفاهیم و ساختارهای مفهومی به دست آمده در جهت تبیین دقیق‌تر یادگیری ترکیبی، استفاده نمود زیرا شناخت دقیق این پدیده و مدیریت صحیح آن در نظام آموزشی برای تحول اساسی در فرایند یاددهی-یادگیری نقش‌آفرین و حیاتی است.

طراحی آموزشی تلفیقی

طراحی آموزشی تلفیقی با در نظر گرفتن اصول استاندارد طراحی آموزشی مراحل چون طراحی برنامه آموزشی، ایجاد برنامه آموزشی، اجرای برنامه و سپس فرایند ارزشیابی را شامل می‌شود. در طراحی آموزش ترکیبی و اصول مطرح شده فوق‌الذکر گام‌های هشت‌گانه زیر مدنظر قرار گرفته است. هشت گام زیر شامل ساختار کلی است که هم رویدادهای آموزشی مداوم رسمی و هم فعالیت‌های آموزش ترکیبی غیررسمی متوالی را ارائه می‌کند.

گام نخست- اطمینان از آمادگی یادگیرنده: آمادگی یادگیرنده برای تجربه آموزش در یک موقعیت ترکیبی، کلیدی برای هر تجربه آموزش ترکیبی موفقیت‌آمیز است.

گام دوم- ارائه مطالب: ارائه به مربی یا محتوای برخط فرصت می‌دهد تا مطالب را در قالب نمایش نقل کنند یا اینکه اطلاعات را بین فراگیران انتشار دهند. این روش، شرایط استفاده از اطلاعات کلامی یا مکتوب و یا نمادهای بصری را برای بیان سریع محتوا فراهم می‌کند. این روش برای معرفی عنوانی جدید، مرور مطالب و ایجاد انگیزه در یادگیرندگان مورد نظر است.

گام سوم- نمایش طرز کار: این گام به یادگیرندگان توضیح می‌دهد که چگونه وظیفه‌ای را به همان خوبی که نشان داده می‌شود - چرا، چه زمانی، و کجا انجام شده- انجام دهند. این گام، آشکارا برای بیان اندیشه‌ها، مفاهیم، اصول یا رویه‌ها به یادگیرندگان استفاده شده است. این گام باید چندمنظوره استفاده شود تا یادگیرندگان توانایی دیدن، شنیدن و امکان تجربه رویدادهای واقعی را داشته باشند. رابطه اساسی بین گفتن به یادگیرندگان که چرا مهارت یا رفتاری مهم است و گفتن اینکه چگونه مهارت‌ها را بکار ببرند، وجود دارد.

گام چهارم- تمرین: گام تمرین رویکردی پویا است که به یادگیرنده فرصت می‌دهد تا مهارت‌ها را در خود ایجاد کرده و در بکارگیری و دوباره بکاربردن مهارت‌های جدید کسب شده در شرایط واقعی زندگی اطمینان بیشتری پیدا کنند. این گام، گامی است که پس از توضیح دادن و نشان دادن مهارت‌ها به یادگیرندگان بطور طبیعی انجام می‌شود.

گام پنجم- ارزیابی: ارزیابی (سنجش) بازخورد مناسبی را در مورد فهم یادگیرندگان از محتوا و آموزش فراهم می‌کند. ارزیابی‌ها تلاش‌های آگاهانه‌ای هستند تا افراد بتوانند برای خود و دیگران اطلاعاتی را کسب کنند. در محیط‌های آموزشی و یادگیری، آزمون‌ها برای اندازه‌گیری آنچه که افراد می‌دانند (دانش) و اینکه چگونه می‌توانند آنچه را که می‌دانند بخوبی بکار برند.

گام ششم- ارائه پشتیبانی: هنگامی که آموزش درس به پایان می‌رسد، گام پشتیبانی آغاز می‌شود. نیازهای شغل یادگیرنده فقط به ارائه رویدادهای آموزش رسمی منتهی نمی‌شود. برخی عناصر موجود در مهارت جدید ممکن است در مسیر صحیح استفاده نشوند و بسادگی از دست بروند. از این رو، ارائه میزان مناسبی از حمایت و در اختیار قرار دادن منابع مورد نیاز می‌تواند توازن مناسبی برای اثربخشی بیشتر ایجاد کند.

گام هفتم- مربیگری: این گام، حمایت ضمنی برای مدیران، همکاران، مربیان و متخصصان فراهم می‌کند و به یادگیرندگان فرصت می‌دهد تا سطح یادگیری خود را از تجارب دنیای واقعی سایرین افزایش دهند. هدف این گام آن است که شرایطی را برای یادگیری فراهم کند تا با استفاده از حمایت ضمنی، یادگیرندگان با کسب تجربه، سطح مهارت‌های خود را از سطح دانشی به سطح کاربردی ارتقاء دهند.

گام هشتم- همکاری: فراهم کردن زمینه دسترسی به اجتماع به یادگیرنده فرصت می‌دهد تا بطور کامل در فعالیت‌های جمعی حضور یابد. کار با دیگران جهت حل مسائل و مشکلات می‌تواند موفقیت یادگیرندگان را در بهره‌گیری از مهارت‌های جدید خود در محیط کار افزایش دهد [۱۹].

مدل‌های زیادی در یادگیری ترکیبی مورد استفاده قرار می‌گیرد. مدل والیتان در سه نوع مختلف شامل:

مدل اول: بر اساس این مدل که در مهارت‌های در حد تسلط مورد استفاده قرار می‌گیرد، عواملی چون یادگیری-

های کلیدی، یادگیری آنلاین، یادگیری از طریق تعاملات انسانی و یادگیری از طریق منابع مدنظر قرار می‌گیرد.

مدل دوم: این مدل شامل لایه‌های مختلفی از یادگیری و استفاده از منابع متعدد جهت رسیدن به اهداف مورد

نظر است که آموزش از سطح کلاس درس و آموزش چهره به چهره شروع شده و سپس آموزش‌های نوین شامل الکترونیک و منابع دیگر را دربرمی‌گیرد.

مدل سوم: این مدل که به نام مدل کانال یادگیرنده نامیده می‌شود، از یادگیری الکترونیک شروع و سپس با ارائه یادگیری مبتنی بر مطالعه موردی و حل مسئله ادامه یافته و سپس ارائه کارگاه‌های عملی باعث تثبیت یافته‌ها و ارتقای مهارت افراد می‌گردد [۲۰].

پنج مدل دیگر یادگیری تلفیقی توسط الوارز معرفی شده است که این پنج مدل به شکل کاربردی می‌تواند مورد استفاده قرار گیرد:

- مدل ۱: خودآموز یادگیری الکترونیکی در تلفیق با سایر روش‌های آموزشی و استفاده از روش‌های دیگر آموزش.
 - مدل ۲: راهنمایی مدرس در ارائه آموزش تلفیقی همراه با استفاده از متدهای خودآموز یادگیری الکترونیکی.
 - مدل ۳: یادگیری الکترونیکی زنده همراه با خودآموز یادگیری الکترونیکی.
 - مدل ۴: یادگیری از طریق بازآموزی شغلی تحت وب از طریق خودآموزی.
 - مدل ۵: خودآموزی یادگیری الکترونیکی همراه با استفاده از شبیه‌سازی‌های کامپیوتری [۲۱].
- فالكون و لیتل نیز در ماتریس ترسیم شده از مدل یادگیری ترکیبی، ابعاد مختلفی مانند فاصله، فعالیت، زمان و ابزار را مدنظر قرار داده که محوریت آموزش از معلم به سمت دانشجو در حال حرکت است [۲۲].

در علوم تربیتی با توجه به تلفیق دروس تئوری و عملی و ضرورت توجه به تغییر نگرش و رفتار و لزوم ارتقای مهارت حرفه‌ای معلمی و بهبود یادگیری دانشجومحوری و فعال، تلفیقی از فرضیات مذکور به همراه تکنیک‌ها و متدهای ترکیبی مورد استفاده قرار می‌گیرند. با توجه به محدودیت بسترهای آموزش الکترونیکی استفاده از دو مدل اول کاربرد بیشتر دارد و ارائه کلاس‌های زنده غالباً دشوار است.

طراحی آموزشی به روش ترکیبی در پی سازماندهی کلاس درس به منظور تشویق تفکر انتقادی با محوریت ایجاد تعادل بین محتوا و فرایند آموزش، تعادل بین سخنرانی و کنش متقابل، ایجاد بحث در کلاس درس و استفاده از محوریت دانشجو در یادگیری از طریق طراحی تکالیف و پروژه‌های آموزشی است تا بتواند زمینه‌ای برای پرورش تفکر منتقدانه دانشجو از مطالب آموزشی فراهم نماید. شیوه‌های تقویت‌کننده تفکر انتقادی نظیر روش حل مسئله، بحث گروهی، شبیه‌سازی، فیلم، ایفای نقش و سایر روش‌های فعال یادگیری در تدوین برنامه آموزشی تلفیقی مبتنی بر تفکر انتقادی بکار می‌روند.

گام‌های زیر در طراحی و پیاده‌سازی آموزش ترکیبی مدنظر قرار گرفته است که این مراحل شامل: اطمینان از آمادگی یادگیرنده (توجیه نوع آموزش)، ارائه مطالب (استفاده از شیوه‌های فعال آموزش و یادگیری و دنبال نمودن آموزش از طریق یادگیری الکترونیک)، نمایش طرز کار (نحوه جستجوی منابع و نظام کتابخانه‌های دیجیتال با ارائه رمز عبور)، تمرین، ارزیابی (سنجش از طریق شیوه‌های متعدد مانند ارزیابی تکوینی، ارزیابی نهایی، کنفرانس‌های فردی و گروهی، ارزیابی از تحقیق و پروژه)، ارزیابی پشتیبانی (دسترسی به سیستم آنلاین و خدمات تخصصی جهت استفاده از کتابخانه‌های دیجیتال)، مربیگری (نظارت بر یادگیری دانشجو و حفظ ارتباط با دانشجو از طریق ایمیل) و همکاری در امر یادگیری فراگیر بوده است [۲۳].

مزایا و معایب

نقش مؤثر آموزش ترکیبی بر احساس رضایت‌مندی و کاربرد آن در آموزش در تحقیقات متعددی مورد بررسی قرار گرفته است. از جمله بداوی بر نقش مؤثر آموزش ترکیبی بر ارتقاء دانش پایه و عملکرد معلمان، کلاپی و همکاران آموزش ترکیبی را ایجاد پل ارتباطی بین معلمان و شیوه‌های مختلف آموزش و یک فرصت ایده‌آل جهت مدرسان دانسته و انعطاف‌پذیری روش در بکارگیری دو شیوه آموزش چهره به چهره و آموزش‌های الکترونیک را از مزایای

استفاده از این روش می‌دانند و از مزایای دیگر آن به پرکردن خلا ناشی از روابط بین مدرس و دانشجو و دانشجو با سایر همگروهان اشاره می‌نماید. پژوهشگران دیگری «به نقش نگرش مثبت نسبت به این شیوه آموزشی اشاره کرده و معتقدند که این شیوه نقش مؤثر در بهبود کیفیت آموزش دارد و نقش عواملی چون دسترسی به زیرساخت‌های تکنولوژی، وجود کارگاه‌های آموزشی جهت آموزش مدرسان، تکنولوژیست آموزشی و طراح آموزشی را در موفقیت این روش مؤثر می‌دانند» [۲۴]. بعضی دیگر استفاده از روش مذکور را روش مناسبی جهت بازسازی مرزهای آکادمیک در فضای جدید می‌دانند و علت استفاده از شیوه‌های سنتی را ارائه دانش علمی، استراتژی‌ها و رویکردهای آموزشی در معیار واقعی می‌دانند که زمینه انتقال دانش جدید را فراهم می‌نماید [۲۵]. بعضی از تحقیقات نیز موانع متعددی چون عدم فهم صحیح آموزش ترکیبی و عدم آموزش افراد در شیوه بکارگیری این شیوه و سپس عدم نگرش و درک صحیح از این نوع آموزش و استراتژی‌ها، تکنولوژی و شیوه‌های ارزشیابی را از موانع بکارگیری این روش آموزشی دانسته‌اند [۲۶].

آموزش ترکیبی و پرورش تفکر انتقادی

یکی از ویژگی‌های اساسی انسان آگاهی از رفتار خود و برخورداری از نیروی تفکر است. به عبارت دیگر انسان می‌تواند از رفتار خود آگاه باشد و در برخورد با مسائل و امور متفاوت از نیروی تفکر خود استفاده کند [۲۷]. علاقه به توسعه توانایی‌های تفکر انتقادی در محافل آموزشی پدیده‌ای جدید نیست و منشاء چنین علاقه‌ای به مکتب افلاطون برمی‌گردد [۲۸]. واقعیت این است که در عصر کنونی کتاب‌های درسی قبل از چاپ شدن کهنه می‌شوند و بیشتر مشاغل، سریعاً تغییر می‌کنند، پس وقت آن رسیده است که تعلیم و تربیت نیز شرایطی دیگر پیدا کند و به پرورش تفکر انتقادی در افراد به منزله یکی از اهداف اصلی تعلیم و تربیت بیشتر توجه نماید. در فرایند آموزش می‌بایست ضمن تقویت روحیه انتقادپذیری در معلمان و زمینه بررسی و تحقیق را در شاگردان بوجود آورد [۲۹]. نتایج دیگر تحقیقات نشان داده‌اند که آموزش ترکیبی بر پرورش مهارت تفکر انتقادی دانشجویان تاثیر دارد.

استفاده از روش‌های فعال یادگیری در کنار استفاده از روش سخنرانی و بهره‌گیری از مزایای استفاده از این شیوه، از دیدگاه محققان مختلف مورد بحث و بررسی قرار گرفته است [۳۰]. خلیلی و همکاران بر تاثیر مثبت استفاده از استراتژی‌های آموزش تفکر انتقادی تاکید کرده و معتقدند که استراتژی‌های یادگیری فعال در ارتقاء مهارت تفکر انتقادی مؤثر است [۳۱]. ژیل به نقش استفاده از تکالیف نوشتاری در تعمیق مهارت‌های پایه، پژوهش، سنتز اطلاعات، نتیجه‌گیری و تفکر انتقادی اشاره می‌نماید [۳۲]. تحقیقات دیگر به اهمیت نقش آموزش‌های مبتنی بر بحث گروهی اشاره کرده و این نوع آموزش را در کنار آموزش‌های سنتی و یا به صورت یک استراتژی خاص در پرورش مهارت حل مسئله و تفکر انتقادی توصیه می‌کند [۳۳].

استفاده از روش‌های پژوهش‌محوری و مقایسه آن با شیوه معلم‌محوری نیز در تحقیق ساویج مورد بررسی قرار گرفته و از مزایای استفاده از شیوه مذکور به ایجاد نگرش عمیق نسبت به یافته‌ها، درک عمیق مطالب، توسعه و پرورش تفکر انتقادی، کسب نمرات بالاتر در آزمون‌ها و پروژه مؤثر می‌داند. این محقق استفاده از روش سخنرانی را در آموزش چهارچوب کلی درس و آموزش اصول و مفاهیم مناسب می‌داند [۳۴]. برخی دیگر بر اهمیت روش‌های پژوهش‌محوری مبتنی بر نیازهای جامعه تاکید کرده و آن را در بهبود تفکر انتقادی دانشجویان مؤثر می‌دانند [۳۵]. سنדר نیز ضمن اشاره به نقش آموزش‌های پروژه‌محور در بحث گروهی در توسعه تفکر انتقادی، عواملی چون عدم پیگیری عملکرد دانشجو در احراز عملکرد مورد نظر، محدودیت منابع و عدم اختصاص وقت جهت تعمیق یافته‌ها را از موانع پرورش مهارت تفکر انتقادی ذکر می‌نماید [۳۶]. ارتقاء مهارت‌های تفکر انتقادی در دانشجویان

آموزش سنتی نیز در مطالعات مختلف مورد بررسی قرار گرفته است از جمله روزیگنول نشان داد که رابطه معنی-داری بین اسفاده از راهبرد خاص سخنرانی و سطح تفکر انتقادی دانشجویان دیده می‌شود که این راهبردها شامل: پرسیدن سؤالات سطح بالا توسط معلم، توجه خاص به نظرات دانشجویان و مشارکت دانشجویان می‌باشد [۳۷].

پژوهش تیواری و لای با عنوان مقایسه آموزش سخنرانی و روش یادگیری حل مسئله بر توانایی تفکر انتقادی نشان داد که استفاده از دو روش تاثیر قابل توجهی در تغییر تفکر انتقادی دانشجویان ندارد [۳۸]. از نظر استیب ضعیف بودن تفکر انتقادی در دانشجویان می‌تواند با عواملی چون فقدان انگیزه در دانشجویان در استفاده از راهبردهای جدید، مقاومت در برابر یادگیری فعال، استقبال از شیوه سخنرانی و نگرانی درباره گرفتن نمره خوب مرتبط باشد [۳۹]. از نظر دیک و کاری هنگام ارزیابی موفقیت یادگیری الکترونیکی، توجه به انگیزه یادگیرندگان، امری ضروری است. آنها اظهار می‌کنند که « بیشتر مربیان سطح انگیزه یادگیرنده را مهمترین عامل در آموزش موفق در نظر می‌گیرند » [۴۰]. در تحقیقی که توسط تارادی و همکاران با هدف بررسی تاثیر دو روش یادگیری وب محور مبتنی بر حل مسئله و مقایسه آن با آموزش سنتی مبتنی بر حل مسئله در درس فیزیولوژی انجام شد، مؤید این مطلب است که آموزش‌های تحت وب با استفاده از روش مبتنی بر حل مسئله ضمن ارتقای نگرش دانشجویان، اختلاف معنی‌داری در نمره پیشرفت تحصیلی دانشجویان دارد [۴۱]. مانگات و همکاران با هدف بررسی تاثیر یادگیری تلفیقی در سه سبک مختلف از سطح پایین، متوسط و بالا، ترکیب محتوای یادگیری دریافتند که نگرش افراد در هر سه سبک نسبت به یادگیری خود مثبت بوده، در سبک تلفیق متوسط افراد از بالاترین نمره پیشرفت تحصیلی برخوردار بودند و سطح فعالیت معلمان در سه سطح نیز متفاوت بود [۴۲].

تحقیق کمبل و همکاران در بررسی تاثیر دو روش سنتی و آنلاین در واحد پژوهش تحت وب پرستاران فارغ التحصیل نیز نشان داد که در افراد استفاده کننده از روش‌های آنلاین نمره میانگین آزمون پایانی بالاتر از آموزش سنتی بود [۴۳]. تحقیق سونگ و همکاران در تدریس درس داروشناسی دانشجویان نیز نشان داد که استفاده از روش‌های تلفیقی ضمن بالابردن دانش افراد، زمان یادگیری را کوتاه و دوباره کاری را کاهش خواهد داد [۴۴].

نتیجه‌گیری و جمع‌بندی

با توجه به تاثیرات مثبت آموزش ترکیبی بر یادگیری دانشجویان و نظر به تقویت تفکر انتقادی، فراشناخت و پیشرفت تحصیلی و با توجه به لزوم استفاده از تکنیک‌های تلفیقی و عدم امکان استفاده از روش الکترونیکی بصورت محض، بهتر است استفاده از این شیوه آموزشی با راهبردهای استاندارد طراحی در آموزش علوم تربیتی مورد توجه قرار گیرد. بر اساس نتایج تحقیقات انجام شده در یادگیری ترکیبی و با توجه به تاثیرات این روش آموزشی محققان بر آن شدند تا به منظور استفاده مؤثرتر از شیوه‌های نوین گامی در جهت تلفیق برنامه درسی با یادگیری ترکیبی بردارند. لازم به ذکر است دانشجویان باید دریابند که آموزش ترکیبی ظرفیت بالقوه‌ای در عرصه آموزش است و بهره جستن از آن به منظور ارتقاء دانش و مهارت در زمینه علوم تربیتی و هنر تدریس امری اجتناب‌ناپذیر است. تعامل استاد و دانشجو، رسیدن به استانداردهای جهانی سواد و آموزش، کیفیت بخشی آموزش، و حرکت پرشتاب علوم در سطح بین‌المللی از الزامات استفاده از آموزش ترکیبی است که باید مدنظر قرار گیرد. فعالیت‌های ذیل منجر به افزایش رویکرد استفاده از نظام‌های آموزش الکترونیکی خلاق منجمله روش ترکیبی می‌گردد:

- آشنایی مدیران نظام آموزش عالی کشور با قابلیت‌ها و کارکردهای محیط‌های مجازی آموزش؛
- توانمندسازی استادان در ارائه مطلوب آموزش‌های الکترونیکی؛

- ایجاد زیرساخت‌های فرهنگی لازم و تامین بودجه و اعتبارات کافی؛
- تعامل بیشتر دانشجویان و استادان؛
- جذاب نمودن محیط‌های آموزش الکترونیکی؛
- کاهش هزینه‌های اینترنت؛
- تجهیز سایت کامپیوتری دانشگاه‌ها؛
- تشویق و ارائه تسهیلات و اعطای امتیاز به دانشجویان و استادان فعال در حیطه یادگیری الکترونیکی؛
- ارائه واحدهای آشنایی با رایانه و اینترنت و سامانه آموزش مجازی به دانشجویان؛
- فرهنگ‌سازی و تغییر نگرش علمی در زمینه یادگیری ترکیبی.

با توجه به اینکه بسیاری از واحدهای درسی رشته علوم تربیتی بصورت تلفیق تئوری و عملی انجام می‌گیرد، لزوم توجه به یادگیری ترکیبی به همراه تمرین عملی در محیط کلاس درس حائز اهمیت می‌باشد. لذا بررسی ابعاد برنامه درسی و بهره‌گیری از روش‌های نوین آموزشی علاوه بر فرهنگ‌سازی در زمینه آموزش، شرایط را برای یادگیری معنادار فراهم و بستر مناسب برای انجام تحقیقات گسترده مهیا خواهد نمود. امید است که این تحقیق بتواند زمینه‌ای پویا برای محققان آموزشی در زمینه برنامه درسی فراهم ساخته و با توجه به رویکردهای نوین، دستیابی به آموزش بهتر، فراهم گردد.

منابع:

- [1] Mehrmohammadi, M. (2007). Reflection thinking in educational process. *Madrese publication*. Tehran. 63-68.
- [۲] آراسته، حمیدرضا (۱۳۸۲). نقش آموزش عالی در چشم‌انداز توسعه ایران ۱۴۰۴. *مجله سیاستگذاری پژوهشی ره یافت*. شماره ۳۱. صفحات ۳۳-۴۲.
- [3] Hemmati N, Omrani Sarav B. Blended Learning. Tehran: Boshra publication; 2009. [Persian]
- [4] Jafari, P (2010). Course Delivery System for the Virtual University. Tehran: Islamic Azad University. [Persian]
- [5] Kalyani L, Sharma VK. Standardized e-learning Content Development based on Four Quadrant Model. 2011:1-8. Available from: http://www.cdacnoida.in/ascent_2011/e-Governance%5Cpaper%5C4.%20Standardized%20eLearning%20content%20development%20based%20on%20Four%20Quadrant%20Model.pdf
- [6] Fardanesh, Hashem. Theoretical Foundations of Instructional Technology. Tehran, Samt. 2004; Vol. 6: 1-244 [Persian]
- [7] Crawford, C., Non-linear Instructional Design model: eternal, synergistic design and development, *British Journal of Educational Technology*. 2004; 35(4): 413-20
- [8] Khalili H. comparing critical thinking in baccalatered student of semnan, Tehran, shahid beheshti and iran. *Education in Nursing and Midwifery congress*. 2003. Tehran.
- [9] Hemmati N, Omrani Sarav B. Blended Learning. Tehran: Boshra publication; 2009. [Persian]
- [10] Valiathan P. Blended Learning Models. *Learning Circuits/ASTD*; 2002 [cited 2011 Des]; Available from: www.learningcircuits.org/2002/aug2002/valiathan.html.
- Hoic BN, Mornar V, Boticki I. Blended Learning Approach to Course Design and Implementation. *IEEE Transactions on Education*. 2009; 52 (1), 19-30.

[۱۱] محمدخانی مسعود. یادگیری ترکیبی. ماهنامه علمی آموزشی در زمینه مدیریت . تدبیر ۱۷۲. سال ۱۷. شماره ۱۷۲.

شهریور ۱۳۸۵. <http://imi.ir/tadbir/tadbir-172/article-172/5.asp>

- [12] Derntl M, Motschnig- Pitrick R. The role of structure, patterns, and people in blended learning. *The internet and higher education* 2005; 8(1): 111-130.
- [13] Chamberlain M, Reynolds C. Blended Learning Initiatives in Higher education: Opportunities and Challenges. In Montgomerie C. & Seale J.(Eds.), *Proceedings of World Conference on Educational Multimedia, Hypermedia and Telecommunications*. 2007; 2397-2402.
- [14] Vaughan N, Garrison R.A Blended Faculty Community of Inquiry: Linking Leadership, Course Redesign, and Evaluation. *Canadian Journal of Continuing Education* 2006;32(2):67-92.
- [15] Badawi MF. Using blended learning for enhancing EFL prospective teachers pedagogical knowledge and performance. Online submission, paper presented at learning & language. The spirit of the age conference. Carino, Egypt, 14-15.2009-11-10.
- Sharpe R, Benfield G, Roberts G, Francis R. The undergraduate experience of blended e-learning: a review of UK literature and practice. The Higher Education Academy.[Cited 2006 Sep 16]. Available from: http://www.heacademy.ac.uk/assets/York/documents/ourwork/research/literature_reviews/blended_elearning_exec_summary_1.pdf
- [16] Oh, E, Park S. How are universities involved in blended instruction? *Educational Technology & Society*. (2009); 12(3).
- [17] Hoic BN, Mornar V, Boticki I. Blended Learning Approach to Course Design and Implementation. *IEEE Transactions on Education*. 2009. 52(1). 19-30.
- [18] Harvey S. Building Effective Blended Learning Programs. *Issue of Educational Technology*.2003; 43(6), 51-54.
- [19] Kay BE. Key Steps to Implementing a successful blended Learning Strategy. *Journal of Industrial and Commercial Training*. 2006,156-163.
- [20] Valiathan P. Blended Learning Models. *Learning Circuits/ASTD*; 2002[cited 2011 Des]; Available from:www.learningcircuits.org/2002/aug2002/valiathan.html.
- [21] Alvarez S. Blended learning solutions. In B, Hoffman (Ed.). *Encyclopedia of Educational Technology*. [cited April 3,2009]. from file://C:/Documents%20 and %20 Settings/Saeed/Desktop/new%20res%203/blend4_files/start.htm3
- [22] Falconer I, Little JA. Designing for Blended Learning, Sharing and Reuse. *Journal of Further and Higher Education*. 2007;31(1):41-52.
- [23] Harvey S. Building Effective Blended Learning Programs. *Issue of Educational Technology*.2003; 43(6), 51-54.
- Kay BE. Key Steps to Implementing a successful blended Learning Strategy. *Journal of Industrial and Commercial Training*. 2006,156-163.
- [24] Oh, E, Park S. How are universities involved in blended instruction? *Educational Technology & Society*. (2009); 12(3).
- Collpy RMB, Arnold HM. To blend or not blend: online and blended learning environment in under graduate teacher education. *Issue in teacher education*.2009; 18(2):85-101.
- [25] Orton, J. K. Ive stuck to path, im a fraid: Exploring student nonuse of blended learning. *British journal of Educational Technology*.2009; 40(5): 837-847.

- [26] Kim KJ, Bonk C, Teng YT. The present state and future trends of blended learning in workplace learning across five countries. *Asia Pacific Education Review*.2009;10(3),209-308.
- [27] Shariatmadari A. Educational psychology. Amirkabir publication.2003.
- [28] Chet M. Teaching students to think critically .Translated by khodayarabili. Samt publication.1997.
- [29] Harvey S. Building Effective Blended Learning Programs. *Issue of Educational Technology* 2003, 43(6): 51-54.
- [30] Staib S. Teaching and measuring critical thinking, *Journal of Nursing. Education*. 2003. 42(11). 498-508.
- [31] Khalili H. comparing critical thinking in baccalaterated student of semnan, Tehran, shahid beheshti and Iran. *Education in Nursing and Midwifery congress*.2003.Tehran.
- [32] Guill, J. M. Comparison of student Performance in Cooperative Learning and Traditional Lecture-Based Biochemistry Classes. *Biochemistry and Molecular Biology Education*.2005; 33(6): 8,387-393.
- [33] Hayes, Kirby D.; Devitt, Amy A. Classroom Discussions with Student-Led Feedback: A Useful Activity to Enhance Development of Critical Thinking Skills.*Journal of Food Science Education*, v7 n4 p65-68 Oct 2008.
- [34] Savich, C. (2008).Improving Critical Thinking Skills in History. Online Submission. Retrieve: 2008-04-10.
- [35] Quitadamo, I.J.; Faiola, C. L.; Johnson, J E.; Kurtz, M J.(2008).Community-Based Inquiry Improves Critical Thinking in General Education Biology. *CBE-Life Sciences Education*,7 (3),327-337.
- [36] Snyder, L. G; Snyder, M J. (2008). Teaching Critical Thinking and Problem Solving Skills. *Delta Pi Epsilon Journal*, 50(2). 90-99.
- [37] Rossignol M. Relationship between selected discourse strategies and student critical thinking. *Journal of Nursing Education*.1997; 36(10), 467.
- [38] Tiwari A, Lai P. Promoting nursing students' critical thinking through problem based learning Earmarke Research Grant. *Hong Kong Research*.2002.
- [39] Staib S. Teaching and measuring critical thinking, *Journal of Nursing. Education*. 2003; 42(11):498-508.
- [40] Dick W, Carey L. *The Systematic Design of Instruction* (4th Ed.).New York: Haper Collins College Publishers.1996.1-409.
- [41] Taradi S K, Taradi M, Radic K, Pokrajac N. Blending problem-based learning with Web technology positively impacts student learning outcomes in acid-base physiology. *Advances in Physiology Education* 2005; 29(1):35-39.
- [42] Monguet J M, Fabregas J J, Delgado D. Effect of blended learning on student, motivation and learning performance. *Interciencia* 2000; 31(3):190-196.
- [43] Campbell M, Gibson W, Hall A. Online vs. face-to-face discussion in a web-based research methods course for postgraduate nursing students: A quasi-experimental study. *International Journal of Nursing Studies* 2008; 45(5), 750-759.
- [44] Sung Y. H, Kwon I G, Ryu E. Blended learning on medication administration for new nurses: Integration of e-learning and face-to-face instruction in the classroom. *Nurse Education Today* 2008, 28 (8): 943-952.